

УДК 821.161.2(091)Шкляр В.

ВІТАЛІЙ ПОНОМАРЕНКО

м. Київ

ponomarenko.vitaliy@ukr.net

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН»

У статті проаналізовано специфіку художнього відображення героїки визвольної боротьби українців у 1921–1925 роках через відтворення холоднорських подій в історичному романі В. Шкляра «Чорний Ворон». З'ясовано історичну основу твору і виявлено джерельну базу роману, а також виділено сюжетні лінії і типи змодельованого зв'язку між ними. Розглянуто особливості художнього моделювання в ідейній, сюжетно-композиційній, характерокреаційній та наративній парадигмах.

Ключові слова: Василь Шкляр, визвольна боротьба, міфологізація, наративний план, незалежність, сюжет, український народ, художнє моделювання.

У 2009 році майже синхронно у двох видавництвах – «Ярославів Вал» (м. Київ) та «Клуб Сімейного Дозвілля» (м. Харків) – з'явився на світ новий роман В. Шкляра, який тепер в українській літературі відомий під подвійною назвою «Чорний Ворон» («Залишенець»). Потужний струмінь епічного таланту письменника висвітлив непізнану, просякнуту болем та волелюбними прагненнями сторінку нашої історії – боротьбу українців у 20-х роках ХХ століття в Холодному Яру за свою незалежність. І сьогодні цей твір викликає непересічний інтерес у читачьких та літературознавчих колах, адже проблематика національно-визвольного руху і для новітньої української літератури є вагомю. Окрім того, теперішні обставини трагічної роз'єднаності нації та військових дій на Сході держави обумовлюють розгляд та аналіз творів, які акумулюють у собі унікальну емоційну насагу, героїко-патріотичний пафос і сакральне значення української самобутності для майбутніх поколінь.

У сучасному українському літературному процесі історична романістика В. Шкляра вирізняється ітеративними авторськими звертаннями до сторінок історії, які висвітлюють подвижництво українських повстанців у національно-визвольній боротьбі із більшовицькими окупантами у 20-х роках ХХ століття. Творча місія письменника – встановити історичну справедливість, відновити пам'ять про

героїв, яких свідомо засуджували і називали «бандитами», – реалізована у «повстанських» романах «Чорний Ворон» і «Маруся». Особливості авторського світобачення, його художньо-естетична платформа, жанрово-стильові риси творів та значуща в контексті національної пам'яті і самоідентифікації сучасних українців проблематика поступово стають предметами різноманітних літературознавчих досліджень. Особливо актуальним, на наш погляд, є науковий аналіз художнього моделювання національно-визвольної боротьби у романі В. Шкляра «Чорний Ворон».

До літературознавчого аналізу специфіки художнього відображення українського національно-визвольного руху у романі В. Шкляра «Чорний ворон» спричинилася Л. Старовойт, зосередивши увагу на порівнянні твору із мемуарами очевидця та учасника подій Ю. Горліса-Горського, що оформилися у книгу «Холодний яр» [8]. Окремі аспекти особливостей художнього моделювання національної боротьби проаналізовано Г. Насмінчук у контексті літературознавчого аналізу опозиційної дихотомії «свій – чужий» [4]. Жанрово-стильові особливості історичного роману «Чорний Ворон» експліковано у статті О. Романенко, де і окреслено його місце у рамках високої та масової літератури [6]. В розвідці О. Стадніченко презентовано специфіку змалювання національно-історичних реалій у романі «Чорний Ворон»,

співвіднесення історичної та художньої правди, з'ясовано роль документальних матеріалів у художньому тексті [7].

Завжди актуальне питання становлення української нації та висвітлення малодосліджених історичних реалій, зокрема боротьби холодноярських повстанців проти більшовиків, змушують дослідників акцентувати увагу на цих проблемах і фокусуватися на змістовотворчих елементах, відсуваючи на задній план внутрішні жанротвірні чинники. Тому **мета** нашої розвідки – увиразнити та проаналізувати особливості художнього моделювання картини визвольної боротьби українського народу у романі «Чорний Ворон» в ідейній, сюжетно-композиційній, характеро-реакційній та наративній парадигмах.

Мета статті передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати історичну основу твору і виявити джерельну базу роману; виділити сюжетні лінії і типи змодельованого зв'язку між ними; проаналізувати особливості художнього моделювання персонажів роману та епізодів, що найяскравіше репрезентують проблему національно-визвольної боротьби повстанців проти більшовицьких окупантів; розглянути особливості моделювання наративної стратегії роману.

Роман В. Шкляра «Чорний Ворон» засновано на історичних подіях, про які вкрай скупо описано навіть і у підручниках з історії. Окремі недавні розвідки історичного характеру заповнюють «білу пляму», черпаючи інформацію у першоджерелах – опублікованих спогадах очевидців подій Холодноярської епопеї, генералів Армії УНР (Ю. Тютюнника, О. Вишнівського, О. Удовиченка, М. Капустинського та інших), а також в художньо-документальних виданнях – М. Дорошенка «Стежками Холодноярськими», Б. Козельського «Шлях зрадництва і авантюри», Я. Водяного «Вільне козацтво в Чигирині» [2].

Отож ідейним і тактичним центром боротьби проти радянської влади у 1918 – 1925 рр. був Холодний Яр. До нової республіки на Чигиринщині входила ціла низка населених пунктів: Мельники, Головкивка, Грушківка, Лубенці, Жаботин, Янівка тощо. Повстанський рух зосередився біля Мотронинського монастиря, на прохання ігумені якого у

с. Мельники після революційних подій жителі створили загін самооборони, очолений Олексієм Чучупакою. В 1919 р. загін перетворився в полк, і його полковником обрали сільського вчителя Василя Чучупаку. Його брат Петро став начальником штабу полку. «Розпочалася боротьба за самостійну Україну, бо брати вважали себе прихильниками УНР і стали на її захист. У полку було два прапори: один – чорний з тризубом, другий – жовто-блакитний. На першому з одного боку був напис: «І повіє новий огонь з Холодного Яру» [2, с. 49]. Згодом цей полк брав участь у вигнанні денікінців із Черкас. Холодноярська республіка охоплювала значну територію і мала 15 тисячну армію. Внаслідок чекістської спецоперації її було ліквідовано у 1923 році, хоча ще кілька років по тому повстанці відчайдушно продовжували боротьбу.

У романі «Чорний Ворон» В. Шкляр констатує факт спротиву українського народу радянській владі, і ця констатація художньо змодельована як героїчно-патріотична боротьба. Підґрунтям для такої естетичної версії історичних подій стали художньо-документальні праці про Холодноярську республіку. Джерельну базу роману розкрито у короткій післямові до твору. В. Шкляр послуговувався працями письменника-історика Романа Ковалюка «Героїзм і трагедія Холодного Яру», «Отамани гайдамацького краю. 33 біографії», «Коли кулі співали», «Отаман святих і страшних», «Операція «Заповіт»; документальними та мемуарними книгами осавула полку гайдамаків Холодного Яру Юрія Горліса-Горського «Холодний Яр», Звенигородського отамана Івана Лютого-Лютенка «Вогонь з Холодного Яру», підхорунжого Чорноліського полку Михайла Дорошенка «Стежками холодноярськими» та начальника штабу медвинських повстанців Миколи Василенка «Спогади про пережите»; документами Галузевого державного архіву СБУ [10, с. 382]. Таким чином, роман «Чорний Ворон» В. Шкляра став першим художньо-естетичним переосмисленням подій у Холодному Яру в останні роки існування республіки.

У романі яскраво змальовано кілька сюжетних ліній: 1) боротьба холодноярських повстанців, їхній побут, військові перипетії

та баталії; 2) доля отамана Чорного Ворона; 3) любовна лінія – кохання Тіни і Чорного Ворона; 4) трагедія сім'ї отамана Веремія. Ці сюжетні нитки тісно переплетені між собою, вони витворюють велику епічну картину боротьби, на тлі якої виписані долі окремих людей – Вовкулаки, китайця Ході, дружини отамана Веремія Ганнусі, козацьки Досі, братів Момотів та інших. Такі дрібні відгалуження нерозроблені автором, вони слугують доповненням до основної і найоб'ємнішої в текстовому діапазоні історії – розповіді про отамана Чорного Ворона.

Багатобарвна картина помережана ще й документальними вставками, які або випереджають, або коментують події *post factum*. Це забезпечує двопластову композицію історичного роману, одну частину якого становить художня оповідь про життя та діяльність отаманів повстанського руху (динамічна, героїчно-авантюрна частина), а друга – це документальний масив, що має більш статичний характер. Документальна лінія виглядає дещо відстороненою, але це дає можливість реципієнтові аналізувати події з іншої сторони, робити самостійні висновки, передбачати хід подій, а відтак – брати безпосередню участь у творенні художньої дійсності. Символічним також є використання у текстовій канві роману фольклорного масиву – пісень, приказок, повір'їв, народних обрядів. Інтертекстуальність такого плану наснажує твір додатковим романтичним пафосом, наповнює його правічним етноментальним струменем.

Експозиційна частина роману – таємничо-містичні похорони отамана Веремія – символічно зв'язується із іншою сюжетною лінією – життям офіцера, нагородженого трьома Георгіївськими хрестами, штабс-капітана Черноусова, який обирає для себе долю повстанця, піднімає хрест отамана Веремія і несе його далі з виключною відвагою та свідомим вибором. О. Романенко вважає, що В. Шкляр «представив читачеві дві історії руху на прикладі життя та діяльності двох отаманів – Веремія та Чорного Ворона. Історія останнього розказана більш докладно, хоча також не в хронологічній послідовності. Історія Веремія дотична до подій життя Чорного Ворона, й дуже довго нагадує розсипаний пазл, не сис-

тематизовану оповідь, яка фактично із середини твору набуває закінченого вигляду» [6, 86]. Лінія Веремія з його фальшивими похоронами та кількарізним воскресінням – символічна, адже увиразнює семантику боротьби повстанців із окупантами. Смерть отамана не є закінченням повстанського руху, його естафету підхоплено, а слава про подвиги наводить страх на більшовиків і є аргументом на користь нездоланності українського патріотичного духу. У моделюванні лінії повстанського провладу отамана Веремія присутня виразна авторська міфотворчість. Загадковість, містично-потойбічний характер поховань і перепоховань отамана, таємничі записки і зникнення тіла («янголи вкрали») вкладаються у рамки нового міфу про повстанців.

Художнє осмислення національної боротьби у романі «Чорний Ворон» кореспондується із народноказковою боротьбою добра зі злом, яким у романі виступають «москалюги»-чужинці, загарбники-окупанти. Саме тому опозиція «свої-чужі» набуває тут етносакрального змісту. «Універсальний характер взаємодії цієї амбівалентної пари виявляється у тісному взаємозв'язку з такими опозиційними поняттями, як добро/зло, влада/свобода, ворог/герой, вірність/зрада, сакральне/профанне, порядок/хаос, благородство/продажність тощо. Топоси «свого» і «чужого» зінтерпретовано у романі крізь призму віднайдення самототожності, в етнонаціональному, гендерному, психологічному вимірах» [4, 44]. І хоча повстанців кількісно менше (в цьому вбачаємо данину канону народної творчості. – В. П.), вони змальовані як доблесні лицарі, захисники краю, знедолених та покривджених. Документальна лінія роману у цьому ж ракурсі змальовує повстанських отаманів: *«Все они бывшие петлюровские офицеры, учителя, очень грамотные, есть даже члены царской охраны, которые, тем не менее, тоже всячески поддерживали идею за «рідну неньку»* [10, 110–111].

Натомість чисельно більші вороги-більшовики змодельовані вкрай негативно, письменник протягом усього роману акцентує на яскравих контрастах у конструюванні образів повстанців та окупантів. Автор називає останніх «кацапидлами», «москалюгами»,

«безбожниками», «московськими прихвоснями», «більшовицькими вилупками», синтезуючи в цих експресивних номінативах зневагу, ненависть, страх і надію. Тут відчутна авторська стилізація, намагання якнайдостовірніше передати голос минулого, не виключно що запозиченого із бувальщин та легенд, які неодноразово чув на рідній землі та у власних «експедиціях» Черкащиною під час написання роману В. Шкляр.

Л. Старовойт зазначає, що письменник, моделюючи персонажів «ворожого табору», застосовує гротеск та буфонаду, «не відмовляє собі у тенденційності, змальовуючи образи «окупантів», але цю тенденційність урівноважують цитовані документи [8, 94]. Особливістю художнього письма В. Шкляра при моделюванні негативних персонажів є сатиричні конотації малювання поведінки полонених червоноармійців, коли вони змушені співати український гімн: «Напрочуд зворушливий вигляд мали голомозі москалики — чудні такі, дрібні, вухаті, наївні, шмаркаті, ну геть тобі діти, вони гули, як жуки, але так нахненно, що можна було заридати від цього видовища. У всіх роти стояли літерою «о», і з оцих о-подібних дірочок, як із дупел чи нір, зринало якесь навдивовижу жалісне гудіння жуків» [10, 62]. Знижений тон та своєрідне використання літоти у змалюванні очевидної перемоги (фізичної і моральної) повстанців над окупантами викликає у реципієнта схвальне піднесення.

Водночас чітка асоціація «окупанти – зло» посилюється змалюванням нелюдських вчинків загарбників – наруга над мертвими тілами, монастирем, черницями, грабунок та розбій у церкві. Вершиною емоційної напруги стають пророчі слова юродивого Варфоломія: «На лобі зізда, на голові ріг – передусить усіх!» [10, 81], які інтерпретують передбачають події в потойбічно-апокаліптичному ракурсі. Про дзвони Мотронинського монастиря, для зняття яких було призначено криваву більшовицьку спецоперацію, згадано у книзі Ю. Горліса-Горського «Холодний Яр»: «В своїй організації село ділиться на «дієву сотню», яка при першій потребі робить бойову збірку і виступає на об'єднання з дієвими сотнями сусідніх сіл і

«резервову сотню», яка виступає на підмогу, або разом з дієвою, як треба більше сил. Збираються по дзвону з церкви: два вдари підряд – дієва, три – обі раз» [3, 5]. Ця наруга над святинією є символічною, бо дзвони, що кликали до бою, сповіщали про лихо – наближення «червоної» орди, – це сигнали до боротьби, символи гласності і незалежності.

Чітке групування персонажів на «своїх» і «чужих» – не ідентифікація за національною ознакою, а радше – за переконаннями. Г. Насмінчук вважає, що «будучи одним із виявів авторського світобачення, дихотомія «свій-чужий», може стати провідним засобом з'ясування проблеми індивідуальної та національної ідентичності...» [4, 43–44]. А подекуди у тексті чіткі межі розмиваються: коли «свої» стають зрадниками (наприклад, брат Вовкулаки), а «чужі» перевтілюються у «своїх» (сотник Завірюха та полковник Гамалій). Симптоматично долю повстанців вирішує і Чорний Ворон, який переконаний, що краще самому вбити тих, хто пішов на «амністію», бо вони згодом служитимуть ворогам.

На думку, О. Романенко, «В. Шкляр відмовляється від кривавого показу протистояння антагоністичних сил, як це зазвичай притаманно історичним романам, навпаки – у «Чорному Вороні» йдеться насамперед про протистояння всередині однієї сили – української нації, розділеної на два табори – тих, хто пристосовується до обставин, і тих, хто вирішив стояти за свободу Холодноярської республіки до кінця» [6, 87]. Адже у романі є згадки про сумніви у лавах повстанців та про те, як багато із них погоджувалися на «амністію» (що фактично означало зраду) чи не поверталися із зимівлі. Власне, у назві «Залишенець» і закодована незламна віра у власні принципи, у свою силу та перемогу. «Безпомилково впливає автор на читача, сугестуючи націєтворчу ідеологію роману, коли зображує повернення Ворона із-за кордону до лісових лицарів. Хоч він уже не має ніякої надії на перемогу, пороте можливість боротьби ще залишається, тому й цей останній шанс він вирішує використати сповна» [8, 94].

Художнє моделювання батальних сцен у романі «Чорний Ворон» вирізняється яскра-

вим змалюванням, особливим героїчним пафосом: «Крутнули в один бік, у другий – скрізь натикалися на рушничні постріли. Кулі цвѡхкали об дерева, залишали на стовбурах білі цятки» [10, 375]. На цьому тлі повстанці змальовані, як легендарні характерники, козацькі нащадки. Таємничо-містичний зв'язок, правічне всезнання у романі втілено в образі страшного, особливо схильного до жартів із окупантами і навіть самою смертю Вовкулаки. Конструювання цього персонажа підкріплено образом вовка, в якому вгадується зв'язок із потойбіччям.

Особливо важливим є епізод загибелі Василя Чучупаки, що виразно вимальовує гіперболізовану саможертвоність отамана. Його останнє слово автор інспірує розуміти у ключі наказу/заповіту: «Живи-и-и!!! – на весь голос закричав Чучупака, і не знати було, до кого звертався він в останню хвилину – чи до брата, чи до свого гайдамацького полку, чи, може, до України» [10, 16]. Ідеалізація повстанців сягає свого апогею у моделюванні персонажа Ході, наскрізь пройнятого ідеєю чужої національно-визвольної боротьби. Із звичайного найманця у більшовицькому війську він еволюціонує до «ад'ютанта» отамана Чорного Ворона і залишається йому вірним до власної загибелі: «Він знав, що ніхто вже, крім нього, не прикриє отамана, і коли його вдарила перша куля, він тільки стріпнувся й пішов далі. А як ще одна куля увігналась в груди, Ходя заточився, та знову ступив уперед. Тоді третя куля пробила чоло, а він ще зробив крок уперед, постояв і впав горілиць» [10, 376]. Життєвий (та навіть екзистенційний) вибір китаєця Ході контрастує із рішенням тих, хто залишив повстанський загін Чорного Ворона.

Знаковим, на нашу думку, є авторське апелювання до історичного минулого – гайдамацького руху Коліївщини, центром якого і був Холодний Яр. Повторення подій, чергове протистояння, очолене новими людьми, які небезпідставно беруть собі псевдознаних провідників – Залізняка та Гонти – увиразнює ідейне підґрунтя роману. Вперше на ці збіги звернув увагу дослідник Б. Пастух [5]. Освячення отцем Олексієм повстанської зброї є прямою алюзією до свяченого ножа

часів Коліївщини, якого, за переказами, освятило духівництво Мотронинського монастиря на розправу гайдамаків із шляхтою. У «Гайдамаках» Т. Шевченка є згадки про «свяченого»: «Щоб не було зради, / Щоб не було поговору, / Панове громадо! Я (Гонта. – В. П.) присягав, брав свячений / Різати католіка» [9, 120], «Свячений виймає / І свяченим копа яму» [9, 123]. Ці текстові алюзії інспірують розглядати провід Чорного Ворона під знаком вищого призначення, священної історичної естафети. Так втілюється у життя авторська інтенція – повернути в українську етносвідомість пам'ять про козацькі часи, коли життєвим кредом було: «Воля України або смерть».

Авторські рефлексії з приводу трагічних сторінок історії України, коли ідея національної єдності була під загрозою, глибоко закорінені у змістовому, психологічному і наративному планах твору. Вагому роль відіграють тут алюзії на Т. Шевченка, його творчість, що здатна зорганізувати до бою та консолідувати націю. На думку Є. Барана, «найближчим твором, з яким, власне, потрібно порівнювати Шкляревого «Чорного Ворона», – є «Гайдамаки» Тараса Шевченка. Бо і там, і у Шкляра, історія виповідається з народної точки зору, і герої Шкляра – суть від суті герої національно-визвольної доби, коли почуття національні були загострені до краю, коли оцінки і характеристики ворогів подавалися не завуальовано і дипломатично, а конкретно і «в лоб» [1, 1]. Події 20-х років ХХ століття, що є основою роману «Чорний Ворон», передбачені Т. Шевченком у його знаковій для контексту національно-визвольної боротьби поезії «Холодний Яр»: «Бо в день радості над вами / Розпадеться кара. / І повіє огонь новий / з Холодного Яру» [9, 296].

Щодо особливостей наративного плану роману, то варто виділити два типи нарації – гетеродієгетичну (оповідь від третьої особи) та гомодієгетичну (оповідь від першої особи). Використання автором останньої поглиблює психологізм оповіді, її емоційно-психологічну складову. Із документів відомо, що отаман Чорний Ворон був мовчазним, тому закономірним є використання оповіді від першої особи, адже те, про що він не говорив

із бойовими товаришами, омовлено в його роздумах. О. Романенко називає стиль оповіді у романі протокольним, який лише повідомляє, не проникаючи у внутрішній світ персонажа. «У самосвідомість отамана Чорного Ворона не проникає інша свідомість, немає зламу, протесту персонажа – він «рівний», як і його мовлення, без акцентних змін, синтаксичних зламів, повторів, обмовок і затягнутих фраз, немає зіткнення реплік і суджень» [6, 87]. Окремим «голосом» говорять документи, які привносять своєрідний поліфонізм, хоча тональність усіх голосів у романі однакова – трагічна, невизначена, розпачлива. Як вдало зауважила Г. Насмінчук, «у тексті роману спрацьовує стратегія передачі чужому документові думок та оцінок головного героя-оповідача й автора» [4, 46]. Таким чином, і наративний план викристалізовує ідею національного міфу, яку пропонує В. Шкляр.

Епопея національно-визвольної війни повстанців із окупантами моделюється письменником крізь парадигму: «особистість – суспільство – нація». Національна автентичність, яку доволі точно сприймають більшовики, вдало описана в одному із документів: «В нем (українському селянинові – В. П.) проснувся спавший сотни лет вольный дух запорожского казачества и гайдамаков. Это страшный дух, который кипит, бурлит, как Днепр на порогах, и заставляет украинцев творить чудеса храбрости. Это тот самый дух вольности, который давал им нечеловеческую силу в течение сотен лет воевать против своих угнетателей — поляков, русских, татар и турок...» [10, 29–30]. Маловивчена сторінка української історії – Холодноярська республіка та її роль – спонукає до роздумів, до осягнення власної ментальної ідентичності, що суголосне авторському задумові.

Ідею свідомої і саможертвної боротьби за українську незалежність В. Шкляр закорінив в образі головного персонажа роману. Хоча на території Холодного Яру діяло щонайменше чотири отамани із псевдо Чорний Ворон, історичним прототипом його головного героя є Іван Андрійович Чорновус-Лебединський, що родом із с. Товмач. Природно, що автора найбільше цікавила постать його земляка, оповита легендарною таємничістю, адже навіть у чекістських докумен-

тах не простежується однастайності щодо того, як він загинув, і є відомості про його містичне «повстання з мертвих». У художній дійсності автор презентує саме цю версію: «У березні 1964 року в село Товмач заїхав на таксі високий сивий чоловік, зодягнутий не потутешньому. Він ні з ким не говорив, не зустрічався, а тільки зайшов на цвинтар. Кажуть, то був Чорний Ворон. <...> Легенда? Та ні, жива правда» [10, 379]. Прикметно, що цього засобу міфотворчості письменник не уникає і в іншому «партизанському» романі – «Маруся», постать головної героїні у якому також оповита романтизованим містицизмом і яка, потрапивши у пастку до ворога, загадково залишається живою.

Портретно-поведінкова характеристика отамана Чорного Ворона вперше презентована у донесенні уповноваженого Кременчуцького губчека в Чигиринському повіті від 4 листопада 1921 року: «Черный Ворон — непримиримо хитрый и упрямый враг. Возраста около тридцати лет. Высокого роста, черная борода, длинные черные волосы до плеч. Глубоко посаженные глаза тоже темные, взгляд тяжелый, медлительный, выражение лица суровое» [10, 11–12]. Таке художнє моделювання героя дозволяє читачеві сформувати власне бачення, автор представляє документальну доміную, відмовляючись від зайвої ідеалізації головного персонажа.

Зрозуміло, що образ отамана Чорного Ворона є збірним та акумулює у собі найкращі риси, що були притаманні повстанцям – відвага, розсудливість, безкомпромісність, віра в ідею, вірність. Дослідники відзначають, що «автор відчутно романтизує свого героя», «наділяє Чорновуса винятково розвиненим почуттям людської гідності, тісно пов'язаним з почуттям національного достоїнства» [8, 93]. В образі Чорного Ворона є прозорі натяки на козака-характерника, що сприймаються реципієнтом на рівні здогаду-домислення. Додаткового романтичного пафосу та містичної наснаженості додає ще й образ-резонатор – птах – чорний ворон. «Старезний чорний ворон – своєрідне alter ego головного героя, отамана Чорного Ворона, мудрого, сміливого, мужнього, безмежно відданого своїй справі. Мудрий спостерігач – холоднокровний і байдужий до усього, що відбувається навколо, він – без-

пристрасний, на відміну від чорного ворона – птаха, Чорний Ворон – отаман – це суцільна пристрасть: і в коханні, і в вираженні почуттів, і в бою, і в спілкуванні із товаришами, і в судженнях» [6, 86]. Новаторство В. Шкляра при моделюванні цього образу полягає в його позитивній семантиці, на відміну від узвичаєної асоціації «ворон – зло» у творчості романтиків. Ворон – символ історичної пам'яті, адже йому 270 років, він бачив гайдамацьке повстання і тепер спостерігає за повторенням визвольної боротьби.

Отже, роман В. Шкляра, історичною основою якого є події у Холодноярській республіці у 1921 – 1925 рр., акумулює в собі ідею національного спротиву окупантам, воскресіння невмирущого легендарного козацького коріння та здобуття незалежності. Історичну послідовність подій Холодноярської боротьби у співвідношенні із часом і простором минулого та майбутнього виписано через долі окремих людей, що стають творцями національного міфу. У романі використано двошарову композицію, що презентує художню та документальні лінії. Чотири основні сюжетні лінії співіснують у тісному взаємозв'язку із «дрібнішими» історіями, що презентують знакові події з життя окремих персонажів. Концептуального значення набуває контрастне зображення «своїх» і «чужих» у контексті роману «Чорний Ворон». У художньому моделюванні системи персонажів спостерігається закономірність: повстанці змальовані вкрай ідеалізовано, а окупанти – феноменально схематично. Витворення художньої дійсності, що відображає національно-визвольну боротьбу, закорінене в моделюванні головного персонажа роману – отамана Чорного Ворона, який постає як відважний, безстрашний, безкомпромісний, вірний, пристрасний, прагматично-розважливий. Подієвий ланцюг у романі заплутаний, але не позбавлений внутрішньологічної послідовності. Анахронії різного роду (аналепсиси та пролепсиси) забезпечують оригінальну композиційну будову роману, визначаючи непрямолинійну наративну стратегію твору. У романі використано два типи оповіді – традиційну третьоособову оповідь усезнаючого наратора та оповідь від першої особи, яка поглиблює психологізм оповіді, презентує майстерно виписані внутрішні діалоги головного героя твору. Отже, індивідуа-

льні авторські зацікавлення В. Шкляра основною ідеєю Холодноярської боротьби «Воля України або смерть», художньо трансформовані у романі «Чорний Ворон», є у сучасному українському літературному процесі знаковою архідеєю, покликаною формувати світогляд українців нового часу.

На наш погляд, подальші дослідження історичної романістики В. Шкляра, зокрема його роману «Чорний Ворон» варто здійснювати у контексті типологічного зіставлення із творами української літератури (поезії Т. Шевченка, наприклад) чи інших літератур. Науково вмотивованим вважаємо подальший аналіз жанрово-стильових особливостей роману у дискурсі українського історичного роману та його еволюції як літературного жанру.

Список використаних джерел

1. Баран Є. «Чорний Ворон» Василя Шкляра: між національним міфом і політичною кон'юктурою (Про роман Василя Шкляра «Чорний Ворон») [Електронний ресурс] / Є. Баран. — Режим доступу: www.siver.com.ua/forum/62-539-1.
2. Бухальська М. А. Холодноярська республіка в літописі визвольної боротьби українського народу за свою незалежність (1918–1922 рр.) / М. А. Бухальська // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. — К., 2008. — Вип. 11. — С. 48–53.
3. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр / Ю. Горліс-Горський. — Львів: Червона калина, 1992. — 284 с.
4. Насмінчук Г. «Свій-Чужий» в романі «Чорний Ворон» В. Шкляра / Г. Насмінчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. — Кам'янець-Подільський, 2015. — Вип. 38. — С. 43–48. — (Філологічні науки).
5. Пастух Б. Під волоським горіхом народжений / Б. Пастух // Літературна Україна. — 2009. — 10 грудня. — С. 5.
6. Романенко О. В. «Чорний Ворон» Василя Шкляра: між високою та масовою літературою? / О. В. Романенко // Наукові праці. Наук.-метод. журнал. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2010. — Вип. 128. — Філологія. Літературознавство. — Т. 141. — С. 85–89.
7. Стадніченко О. Роман Василя Шкляра «Чорний Ворон»: історична та художня правда / О. Стадніченко // Вісник Запорізького національного університету. — № 2. — 2010. — С. 307–312.
8. Старовойт Л. В. Художнє відображення українського національно-визвольного руху у романі В. Шкляра «Чорний Ворон» / Л. В. Старовойт // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: Зб. наук. пр. — Миколаїв: МДУ, 2010. — Вип. 6. — С. 91–96.
9. Шевченко Т. Г. Кобзар / Шевченко Т. Г. — К.: Дніпро, 1982. — 647 с.
10. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон [Текст] / Василь Шкляр. — Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. — 384 с.
11. Ще одна таємниця Чорного Ворона [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://schedna-tajemnytsya-chornogo-vorona/>.

VITALIY PONOMARENKO
Kiev

ARTISTIC MODELING OF THE UKRAINIAN NATIONAL LIBERATION STRUGGLE IN THE NOVEL BY VASYL SHKLYAR «THE RAVEN»

In the article the peculiarities of the artistic modeling of the Ukrainian liberation movement in V. Shklyar's novel «The Raven» are analyzed through the idea, the plot, the creativity, of the character and the narrative paradigms. Republic of Kholodnyi Yar impel us to reflect, to realize our mental identity, which is consonant with the author's message. Author's reflections concerning the tragic historical events of Ukrainians, dramatic periods of losing nation idea are implanted in the plot, psychological and narrative plans of the novel. The epopee of national and liberation war is patterned through the paradigm «personality – society – nation».

Key words: Vasyl Shklyar, liberation struggle, mythologization, narrative plan, independence, plot, Ukrainian people, artistic modeling.

ВИТАЛИЙ ПОНОМАРЕНКО
г. Киев

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ УКРАИНСКОГО НАРОДА В РОМАНЕ ВАСИЛИЯ ШКЛЯРА «ЧЕРНЫЙ ВОРОН»

В статье проанализировано своеобразие художественного отражения героики освободительной борьбы украинцев в 1921–1925 годах через изображение холодноярских событий в историческом романе В. Шкляра «Черный Ворон». Выявлена историческая основа романа, а также выделены сюжетные линии и типы смоделированного связи между ними. Рассмотрены особенности художественного моделирования в идейной, сюжетно-композиционной, характерокреационной и нарративной парадигмах.

Ключевые слова: Василий Шкляр, освободительная борьба, мифологизация, нарративный план, независимость, сюжет, украинский народ, художественное моделирование.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2016

УДК 82.6(477)

ВАЛЕРІЯ ПУСТОВІТ
м. Северодонецьк
v.pustovit@ya.ru

РОЛЬ ЛІКАРЯ В ПИСЬМЕННИЦЬКІЙ ДОЛІ

У статті досліджується медичний дискурс художньої літератури. Розглядається взаємодія медицини – мистецтва – літератури. Висвітлюється подвижницька праця лікарів у долі письменників. Простежується специфіка протікання хвороби, її діагностування й особливості лікування в XIX ст. Порівняно з фізичним станом подано й моральний стан письменників під час процедур, дружнього спілкування – все це на фоні щоденної боротьби з недугою, у творчій праці, у мандрах на лікування тощо. Цінність матеріалу полягає в описі застосовуваних препаратів для лікування недуг, ставлення європейських і вітчизняних лікарів до свого обов'язку, відображення устаткування медичних закладів.

Ключові слова: медицина, лікар, ліки, лист, письменник, художня творчість.

Історія вітчизняної медицини сягає своїм корінням у далекі часи літописання діянь монахів Агапіта, Пантелеймона, Феодосія та ін. У лікарських порадниках міститься інформація про монастирську, козацьку, цехову медицину. Наприкінці XVI ст. медиків готувала

спеціально заснована Замойська академія. Відомо, що слово «врач» з'явилося в мові слов'ян в XI ст. і пов'язане з дієсловом «врать» у значенні «заговаривать, уговорить, говорить». Звідси головне призначення лікаря – майстерність людини, що вміє діяти силою